

Natiqlik tarixboyu siyasi və ictimai liderliyin ayrılmaz tərkib hissəsi olmuşdur. Bu sənət yalnız söz ustalığı deyil, həm də fikir dərinliyi, emosiya ötürücülüüyü və ictimai şüura təsir gücü ilə seçilir. Xüsusilə siyasət aləmində natiqlik liderin şəxsiyyətini formalaşdıran əsas göstəricilərdən biri kimi çıxış edir.

Müasir dövrdə natiqlik ictimai rəyin formalaşdırılması, milli kimliyin qorunması və tarixi məsuliyyətin ifadəsi kimi fundamental funksiyalar daşıyır. Platonun fikrincə, "Hakimiyyət yalnız bədəni deyil, ruhu da təbəyə etməlidir". Elə buna görə də natiqlik təkcə idarəetmə vasitəsi deyil, eyni zamanda ruhani rəhbərlik formasıdır.

Azərbaycan siyasi mədəniyyətində natiqlik xüsusi yer tutur. Tarixi şəxsiyyətlərdən tutmuş müstəqil dövlətçilik dövrünün liderlərinə qədər bütün böyük rəhbərlərin nitqləri həm milli düşüncə tərzini, həm də dövrün siyasi, sosial reallıqlarını əks etdirən mühüm mənbələr kimi çıxış edir. Bu baxımdan natiqlik sənəti Azərbaycanda sadəcə ritorika yox, həm də milli ideoloji təməlin, tarixi özünüdərk prosesinin və ictimai emosional vəhdətin qurulmasında təsirli bir vasitə olmuşdur. Nizami Gəncəvi deyirdi: "Söz əgər ürəkdən çıxarsa, könüllərə yol tapar". Azərbaycan modelində də nitq yalnız faktlara deyil, həmçinin duyğulara təsir göstərmə gücünə malikdir. Azərbaycan modelinin əsas fərqi ondadır ki, burada natiqlik bir tərəfdən klassik Şərq ədəbi-bədii düşüncəsi ilə qidalanır, digər tərəfdən müasir dövlətçilik fəlsəfəsi ilə uzlaşır. Belə bir sintez liderin fikirlərində estetik dərinlik və strateji aydınlıq yaradır. Aristotel yazırdı: "Ən yaxşı nitq həm ağıl, həm hissin adamı olmalıdır".

Bu modelin formalaşmasında xüsusilə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin nitqləri özünəməxsus məktəb rolunu oynamışdır. Bu yazıda da Azərbaycan natiqlik məktəbinin formalaşmasında müstəsna rol oynamış iki siyasi liderin - Heydər Əliyev və İlham Əliyevin natiqlik üslublarını təhlil etməyə çalışacağıq. Bu iki böyük şəxsiyyətin nitqlərində həm rəşadət, siyasi uzaqgörənliyin, strateji təfəkkürün izləri görünür, həm də milli duyğulara, xalqın ağrı-acılarına və ümumi ideallarına toxunan emosional bir təməl hiss olunur. Çünki natiqlik siyasətdə yalnız fikir ifadəsi deyil, eyni zamanda cəmiyyətdə emosional bağ qurma, xalqın yaddaşında iz qoyacaq mənəvi rezonans yaratmaq bacarığıdır. Kantın təbircə desək, "Ağıl idarə etməli, amma qəlb yol göstərməlidir".

Heydər Əliyevin çıxışlarında natiqlik sənətinin dayağı məntiq və dərin tarixi təhlilə söykənir. Ulu Öndər hər bir hadisəni geniş tarixi kontekstdə qiymətləndirir, keçmişin dərsələrindən gələcək üçün yol xəritəsi çıxarır və bununla da liderin yalnız idarəedici yox, eləcə də maarifləndirici, yol göstərən bir müəllim olduğunu təsdiqləyirdi. Confucius belə deyirdi: "Həqiqi rəhbər yalnız əməllərlə deyil, nümunə ilə yönəldər".

1998-ci il prezident seçkilərindən sonra söylədiyi "Mənim yolum dəyişməyəcək. Bu yol Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsi, dövlət quruculuğu və xalqın rifahı yoludur" fikri siyasi nitqin necə düşünülmüş olduğunu və strateji baxışa əsaslandığını parlaq şəkildə ortaya qoyur. Ümummilli Lider bir cümlədə siyasi sabitlikdə ardıcılıq, idarəçilikdə məqsədyönlülük və xalqa xidmət anlayışında məsuliyyətin bölüşdürülməsi kimi dövlətçilik fəlsəfəsinin əsas sütunlarını ifadə edən üç mühüm istiqaməti birləşdirir.

Daha bir misal, 1995-ci ildə Konstitusiyanın qəbulu ilə bağlı söylədiyi "Azərbaycan dövləti hüquqi, demokratik və dünyəvi dövlət kimi inkişaf edəcək" fikri isə Heydər Əliyevin nitqində hüquqi düşüncə ilə siyasi iradənin vəhdət təşkil etdiyini açıq formada göstərir. Proqram xarakterli bu fikir eyni zamanda zamanın ruhu, dövlətin taleyi və xalqın arzusunu eyni cümlədə birləşdirməklə hüquqla zənginləşən ədalət, demokratik institutlarla güclənən cəmiyyət və dünyəvi dəyərlərlə təmin olunan modernlik kimi ali ideyaların birliyini ifadə edir.

Prezident İlham Əliyevin nitqlərində isə məntiq daha çox beynəlxalq sistemə uyğunlaşdırılmış, faktlarla zənginləşmiş şəkildə təqdim olunur. Onun nitqləri bir dövlət başçısı kimi analitik yanaşmanın, diplomatik soyuqqanlılığın və sübutla, faktlarla danışmağın nümunəsidir. Nobel Sülh Mükafatı laureatı Elie Vizel deyirdi: "Sözlər can qurtara da bilər, müharibə də başlada bilər. Əsas olan onların arxasındakı vicdandır". Prezidentin nitqlərində də möh

Siyasi natiqliyin Azərbaycan modeli

bu vicdanlı mövqe və strateji məsuliyyət aydın görünür. Məsələn, 2020-ci ildə "Valday" Beynəlxalq Diskussiya Klubunda Ermənistanın baş naziri ilə eyni paneldə çıxış edən zaman söylədiyi bir cümlə bütün salona, regiona və beynəlxalq ictimaiyyətə ünvanlanmış qətiyyətli bir mesaj oldu. "Qarabağ Azərbaycandır və nida işarəsi".

Bu ifadə diplomatik arqumenti siyasi gücə çevirməklə həm tarixi gerçəkliyi bəyan etdi, prinsipial mövqe ortaya qoydu, həm də fikrin gücü ilə beynəlxalq auditoriyada möhkəm və düşünülmüş təsir yaratdı. Nobel laureatı Barak Obama bir çıxışında qeyd etmişdir: "Həqiqət nə qədər sort olsa da, onu deməkdən çəkinməməliyik. Çünki xalqlar həqiqətlə böyüyür". Möhaz bu baxımdan İlham Əliyevin bu cür çıxışları regional siyasətə həm reallıq gətirir, həm də həqiqətin səsini yüksəldir. Yaxud 2021-ci ildə BMT tribunasından söylədiyi: "Biz postmünaqişə dövründəyik. Amma Ermənistan hələ də revanşizm xəyalındadır". Bu cümlə də reallığın strateji təqdimatı idi. Nitq burada həm diplomatiya aləti, həm də dövlətin mövqeyini dünyaya izah edən mexanizm rolunu oynayır. İqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı Amartya Sen yazırdı: "Ədalət yalnız hüquqla yox, həm də ifadə olunan rəşadət və insani dəyərlərlə ölçülür". Prezidentin çıxışları da Azərbaycanın beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyini həm hüquqi, həm də mənəvi müstəvidə təsdiqləyir.

Tərəddüd etmədən deyə bilərik ki, cənab İlham Əliyevin natiqlik üslubu çağdaş dövlətçilik natiqliyinin modern modelini təcəssüm etdirir. Onun çıxışlarının əsas formulu strukturlaşdırılmış arqumentasiyalı olmasıdır. O öz nitqini hər zaman giriş, əsas tezis, onu dəstəkləyən faktlar və nəticə prinsipi ilə formalaşdırır. Bu, auditoriyanın diqqətini dağılmadan mərkəzə cəmləməyə və fikrin məntiqi ardıcılıqla qəbuluna imkan yaradır. Bu xüsusiyyət xüsusilə beynəlxalq platformalarda - BMT, Davos İqtisadi Forumu, Münhen Təhlükəsizlik Konfransı, "Valday" Klubu və sair tədbirlərdə açıq şəkildə görünür.

Prezident İlham Əliyevin çıxışlarında təkrarlanan əsas ideya formulları xüsusi yer tutur. Yuxarıda qeyd etdiyimiz "Qarabağ Azərbaycandır!", "Biz tarix qarşısında məsuliyyət daşıyıırıq!", "Biz postmünaqişə dövründəyik, amma təhlükəsizlik gündəmdə qalır" kimi fikirlər yalnız siyasi mesaj deyil, həm də nitqdə tezislərin yaddaşda qalmasını təmin edən bir ritorik mexanizmdir. Bu cür ifadələr vasitəsilə Prezident milli maraqları sistemli və davamlı şəkildə təqdim edir, hər çıxışında əsas ideyanı müxtəlif kontekstlərdə yenidən vurğulayır.

İlham Əliyevin çıxışlarının digər önəmli xüsusiyyəti geosiyasi reallıqlara istinad tərzidir. Bu nitqlərdə beynəlxalq hüquq, regional təhlükəsizlik, iqtisadi inteqrasiya və enerji təhlükəsizliyi kimi anlayışlar dərin məzmunla təqdim olunur. Bu, onun çıxışlarını sadəcə daxili auditoriyaya deyil, beynəlxalq diplomatik dairələrə də ünvanlayan çoxqatlı kommunikasiya aktına çevirir. Məsələn, 2022-ci ildə Avropa İttifaqı ilə enerji sahəsində əməkdaşlıq üzrə imzalanan sənədin təqdimatında Prezidentin dediyi "Azərbaycan Avropanın etibarlı enerji tərəfdaşdır" fikri yalnız bir iqtisadi bəyanat deyil, həm də Azərbaycanın mövqeyini gücləndirən diplomatik formuldur.

Bu üslubun əsasında isə rəşadətli soyuqqanlıqla milli duyğular arasında qurulan tarazlıq dayanır. Prezidentin nitqlərində emosional ifadələr azlıq təşkil etsə də, onların strateji məqamda və ölçülü şəkildə verilməsi təsiri ikiqat artırır. Bu, natiqlikdə "rəşadətli emosiya" adlanan konseptin tətbiqinə uyğun gəlir ki, bu da liderin mesajını həm beynəlxalq auditoriyaya anlaşılan, həm də milli auditoriyaya qəbul edilən formaya salır. Nobel mükafatı laureatı Daniel Kahneman qeyd edirdi ki, "İnsan qərarları yalnız faktlarla deyil, o faktların necə təqdim edildiyi ilə formalaşır". İlham Əliyevin natiqlik strategiyası möhaz bu prinsipin dövlət səviyyəsində tətbiqi kimi də dəyərləndirilə bilər.

Heydər Əliyev öz çıxışlarında emosional tonlara nadir hallarda yer verirdi. Lakin belə məqamlarda onun nitqi ictimai rəyə birbaşa təsir edir, məsələn təkcə məntiq çərçivəsində deyil, eyni zamanda dərin mənəvi məsuliyyət prizmasından təqdim edirdi. Bu anlarda onun sözləri insanlarda sadəcə informativ yox, həmçinin psixoloji və ideoloji təsir doğurur, cəmiyyətdə həmrəylik və inam hissini gücləndirirdi. Məsələn, 1994-cü ilin oktyabrında ölkədə çevriliş cəhdinin qarşısı alındıqdan sonra etdiyi televiziya müraciəti emosional tonun siyasi sabitliyi necə qoruduğunu göstərən tipik nümunədir. Ulu Öndər xalqa müraciət edərək demişdir: "Azərbaycan xalqı, məni dəstəklədiniz, sizə inanıram, arxalanıram. Heç bir qüvvə bizi yolumuzdan döndərə bilməz!" Bu cümlələrdə liderin emosional müraciəti rəşadətli mesajı gücləndirir, səmimiyyət, təşəkkür və siyasi qətiyyət bir-birini tamamlayır. Hədəf vəziyyəti izah etməklə yanaşı, xalqla psixoloji bağ qurmaq, təhlükə anında milli iradənin gücünü səfərbər etmək idi.

Bu cür çıxışlar İlham Əliyev natiqliyinin fərqli xüsusiyyətini, liderin xalqla eyni anda düşünməsi, eyni dərdi hiss etməsi və bu hissi siyasi ifadəyə çevirə bilmə bacarığını göstərir. Həm də onu göstərir ki, Heydər Əliyev və İlham Əliyev natiqliyin sistemli şəkildə formalaşdığı siyasi məktəbin qurucularıdır. Onların çıxışları idarəetmə mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsidir. Bu məktəb natiqliyin Azərbaycan modelidir.

Başqa bir misal. 1990-cı ilin Qanlı Yanvar hadisələrindən dərhal sonra Moskvada verdiyi bəyanatda Heydər Əliyev demişdir: "Mən Azərbaycan xalqının başına gətirilən bu faciəni qətiyyətlə pisləyirəm. Mən Azərbaycan xalqı ilə birlikdəyəm". Bu çıxış yalnız emosional reaksiyanın deyil, milli mövqenin, siyasi iradənin və lider məsuliyyətinin aydın təzahürü idi. Bu çıxışın mahiyyəti həm də ondan ibarət idi ki, Heydər Əliyev hələ Sovet İttifaqının ali dairələrinin içində olduğu halda, siyasi riskləri göz önünə alaraq açıq şəkildə rejimin törətdiyi qanlı hadisəyə qarşı çıxmışdır. Burada artıq diplomatik etiket və dövlət prosedurları deyil, liderin tarixi məsuliyyət anlayışı və vicdanı önə keçmişdir. O, bu bəyanatla həm sovet rejiminin legitimliyinə kölgə salmış, həm də Azərbaycanın milli azadlıq ruhuna güc vermişdir. Eyni zamanda bu çıxış göstərmişdir ki, siyasi liderlik yalnız idarəetmə texnikası deyil, eyni zamanda kritik anda xalqla bir sırada dayanmaq, haqqın yanında olmaq və tarixin önündə cavabdehlik daşımaq qabiliyyətidir.

İlham Əliyevin çıxışlarında da emosional anlar tarixi dönüş nöqtələrinə təsadüf edir. Onun emosiyası ani duyğudan doğmur, əksinə, strateji düşüncənin içində formalaşan, məsuliyyətin və tarixi yükün təsiri ilə cilalanan bir ifadə formasına çevrilir. 2020-ci ilin noyabrında Şuşanın azad edilməsi ilə bağlı verdiyi "Şuşa, sən azadsan! Qarabağ Azərbaycandır!" bəyanatı yalnız hərbi-siyasi qələbənin elan olunması deyildi, eyni zamanda Azərbaycanın 30 illik itkisi və gözlənti dolu yaddaşına ünvanlanan, xalqın milli qururunu dirçəldən, tarixi ədalətin bərpa olunduğunu bəyan edən yüksək emosional siyasi mesaj idi. Ali Baş Komandan bu ifadələrlə xalqın illərlə yığılmış ağrısını öz dilində səsləndirərək milli kimliyin və dövlət iradəsinin təcəssümünə çevirməyi bacarmışdır.

Həmin günlərdə şəhid ailələrinə müraciətində səsləndirdiyi "Sizin övladlarınız tarix yazdı. Biz onların qarşısında baş əyirik!" fikri isə dövlət rəhbərinin məsuliyyətindən daha artıq bir anlam daşıyırdı. Bu sözlər siyasi rəhbərin xalqın keçmişini və gələcəyi qarşısında mənəvi borc hissini ifadə edən, dövlətin vətəndaşa sadəcə idarəçi münasibəti ilə deyil, insani və milli duyğularla yanaşdığını göstərən nümunə idi.

Sadiq QURBANOV,
Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin sədri